

VÁRI FÁBIÁN LÁSZLÓ

AZ ANYANYELV HÁROM AJTAJA*

A 80-as évek második felében, amikor a magyarországi újságírók előtt is megnyílt végre Kárpátalja kapuja, egy-két alkalommal feltették nekem, s bizonyára más pályatársamnak is a kérdést: milyen érzés a Szovjetunióban magyar költőnek lenni? Volt már a tarisznyámban jó pár, manapság is emlegetett versem, megizzasztott mégis, míg a kamera előtt néhány épkézláb, a szovjet hatalom érzékenységét sem sértő mondatot összekapartam. Hiszen ha lett volna bármily csekély összehasonlítási alapom, ha sejthettem volna, hogy mit éreznék másutt! De nem volt, s nem is lehetett.

Én már nemzeti közösségem második kisebbségi állapotába születtem, s viszonylag korán, az általános iskolában belém verték, hogy „magyarodni” mifelénk nem tanácsos. Meg tudom érteni a területszerzők türelmetlenségét, hiszen az ölükbe hullott országgrészhez, az idegen javakhoz valami kényszerű árukapcsolásként megkapták annak makacs, hajlíthatatlan természetű lakosságát is, amellyel nem nagyon tudtak mit kezdeni. A szomszédban a benesi dekrétumokkal, nálunk a sztálini megtorló intézkedésekkel tettek ugyan egy-két kísérletet a népességi mutatók megváltoztatására, de számukra megnyugtató megoldást ezek sem hozhattak. A nemzet kérget nevelt a lelkére, és megmaradt annak, ami volt. Pedig lehettek volna tájékozottabbak valamivel a szovjet kommunizmus idején országgló vezérek! Egy furfangos francia állítólag már 1805-ben azt tanácsolta császárának, hogy vegye el a magyarok múltját, és azt tehet velük, amit akar. Hát persze – gondolhatták tovább akár a Habsburgok is –, a történelmétől elidegenített közösség olyan, mint a hipnotizált médium: parancsszavaknak engedelmeskedik, utasítások szerint cselekszik, mert azt érzékeli maga is, hogy nincs már akarata, nincs már gerince. Ehhez azonban tengernyi idő, rafinéria, türelem, esetleg néhány árulásra hajlamos írástudó is kell. S ha mindez össze is állna egy csillagképbe, hátra van még a nyelv, amelynek eltüntetéséhez ugyancsak idő, idő, idő – hozzá stratégia, és az előbbinél sokkal hatásosabb mágia szükségeltetik.

* Elhangzott a magyar nyelv napja alkalmából a Petőfi Irodalmi Múzeumban 2012. november 13-án.

Visszaemlékszem: valamikor a családi szóbeszédben gyakran került téritékre az én beszélni tanulásom kezdete. Úgy mesélte Anyám, hogy nem utánoztam a felnőttektől hallott szavakat, önállóan törekedtem a dolgok megnevezésére. Vélhetően az önálló megnyilatkozás kényszere alatt nyitottam ki a számat, és a vesszőbölcsőből kiszállva egy ajtó előtt találtam magam. Ez lehetett az anyanyelv titokházának első ajtaja. Kilincset ugyan még nem értem el, de csekélyke súlyommal nekidőlve sikerült résnyire nyitnom, s azon belesnem.

A betűkkel az újságokból ismerkedtem, s hol Nagypámnak, hol a szomszédasszonynak álltam el az útját, hogy mondanák már meg: ez milyen betű? Amikor úgy gondoltam, hogy eleget csipegettem össze, a Nagymama Bibliáját vettem kézbe, és a család nagy ámulatára kiolvastam az első szót: MÓ-ZES. Ma sem feledhetem az örömet, a határtalan elégedettséget, amelyet a világ felfedezésének újabb lehetősége gyújtott bennem.

Az első osztályos iskolapadban értelmes és rokonszenves fiúcska lett a padtársam. Jól megértettük egymást, szépen haladtunk a tanulásban, szabadidőnkben boldogan barátoktunk. De amikor elmentek a gölyák, s szeptember lett újra, üres maradt mellettem a helye. Hideg zuhanyként ért a hír, hogy szülei átvitték az ukrán iskolába. Ez kissé megrettentett és elgondolkodtatott, képtelen voltam megérteni, hogy miért? Eléggé tisztán emlékszem vissza azokra az iskolakezdés előtti napokra. Apám az én sorsom felett is hosszasan töprenkedett, anyám a kezét tördelte, s azt hiszem, tanácsalanságukban engem is megkérdeztek. De mit tudtam volna mondani nyolc évesen? Bámultam magam elé, hallgattam, így tőlem nem kaptak támogatást a változtatásra. Váratlanul és láthatatlanul egy angyal ereszkedett akkor az Apám háta mögé, és súgott neki valamit. Kedves jó Apám, valahol a Túlvilágon, köszönöm, hogy józan esze helyett inkább az Angyalra hallgatott! Ha nem így történt volna, e pillanatban ki állna ezen a helyen?

Házunkban a Biblián kívül mindössze egyetlen könyv volt, egy kötet ronggyá szeretett Tolnay-féle világtörténelem. Átlapoztam – minőséges ábrái, metszetei miatt – tán tízszer is, de túlságosan elhasznált és hiányos volt, én már többre vágytam. Egyszer aztán elszántam magam, s elindultam arra, ahol az anyanyelv második ajtaját sejtettem. A könyvtárban, a sok olvasnivaló láttán gyökeret vertek lábaim, s attól kezdve hármásával hordtam haza a könyveket. Eleinte, amit az öntudatos, éber dolgozók ajánlottak: Borisz Polevojt, Wanda Wasilewskát, aztán Kiplinget, majd Móra Ferencet és továbbra is Móra Ferencet, amíg csak tartott belőle. És ráakad-

tam egyszer, de nem a könyvtárban, hanem az Apám éjjeliszekrényében az ő néhai olvasókönyvére, s abban Ábrányi Emil magyar nyelvről írott, fedhetetlenül szép költeményére. Ez a vers a magyar nyelv kifejező erejének állít ma is érvényes emlékművet, s hála legyen mondva Grétsy tanár úrnak, mert az ő nagyszerű gyűjteményéből rengetegen ismerik. De lépünk előre úgy tíz évet.

1972 hideg őszén – ennek most éppen negyven éve – érkeztem meg porosz földre, az Elba folyó völgyébe. Nem turistaként, hisz milyen üzenete lenne ma annak? Szovjet katonai egyenruhában! Előző állomáshelyemen még volt kivel magyarul beszélnem, de itt a legtótálisabb nyelvi nyomor fogadott. Latin betűs leveleimet értetlenül forgatták, ezért németnek, franciának néztek és neveztek, s bármilyen képtelenül hangzik, legközelebbi nyelv- és lelki rokonaim az örmények lettek. Belső ínségem enyhítésére rendre érkeztek a húsvétek, karácsonyok, s hogy szert tegyek egy lélegzetnyi ünnepi hangulatra, a Születés estéjén kiálltam a mérsékelten kivilágított ég alá. De hiába: a betlehemi csillag nem akart feljönni. Tudhattam volna: az ünnepek csak ott érzik jól magukat, ahol közösség van.

Más alkalommal arra eszméltem, hogy keresek valamit: egy ismerős tájat, egy otthoni kutyaugatást, egy varázsszót, s ezzel a hangulattal feküdtem-keltem napokon át, míg rá nem eszméltem, hogy nincs nekem más bajom, csak az anyanyelv szeretetében szűkölködöm. Meg kell találnom a következő ajtót – határoztam el konokul, mert már álmaimban is oroszul osztozodom, őrjítően hatnak rám a sorakozók, pokolba kívánom a vezényszavakat, menekülök mindennemű csoportosulástól. Majd egy ösztönös elhatározással a zuhanyzók hűvös csendjébe vetem be magam, s fennhangon kezdtem mondani a Toldit. De a hangom, mintha nem az enyém lenne, Arany veretes igéi furcsán visszhangzanak, szavaim gellert kapnak a csempefalakon. Feltúrom később, csak úgy, a hátizsákomat, s a Nagyvilág egy számának maradványaiból dupla füzetlap hull a kezembe: Illyés Koszorúja. No, ennek meg kell adni a módját, hát leülök hozzá, ám megnyugvás helyett még inkább felrúznak a kíméletlen kezdőmondatok. Nagyon fájhattott Gyula Bátyánk lelke, amikor eredendő optimizmusa ellenére leírta, hogy mi, magyarok, nem bírhatunk már fölmagasodni. „Újra a fű közt, a gazban, az aljban. Mint évszázadokon át...” Istenem, micsoda múlt áll mögöttünk, mégis itt vagyunk! Zaklatott szívem azonnal átvált a gyors kopogású vers ritmusára, de nem is vers ez már, hanem a vádoltak padjára állított magyarság szaporán érvelő védőbeszéde, a keresett varázsigé. Együtt

mormoljuk tovább, s közben a tudat mélyén nyílni kezd anyanyelvem harmadik ajtaja. A kassai zugárus, a bukaresti cselédlány, a bejrúti prostituált lépnek ki rajta, s köszönének, mint régi ismerőst: „tanár-kigúnyolta diákat, szerzán-legyalázta bakát”. Összemosolygunk, ha már egyszer miénk az „összemosolygás nyelve”, s úgy gondoljuk, egyik maradunk ezen túl a múlt, a jelenvaló és a jövő szentháromságában.

De a költő még szaval. Hajoljunk a szavakhoz közelebb, s jegyezzük meg örök tanulságul: emberi nagyság, dicsőség, érdemrend mit sem ér, ha nincs kinek felajánlani. Legyünk – gondolatban – szemtanúi és részesei a feltámadás-üzenetű pillanatnak, amint a Koszorú legméltóbb helyére – nyelv-édesanyánk lába elé kerül.

